

KÖNYVSZEMLE

MAKARENKO:

Új ember kovácsa

(Pedagógiai hősköltemény)

Vannak művek, amelyek újszerűségük dacára is azt az érzést keltik az olvasóban, hogy hasonló hanggal, magatartással, belső levegővel már találkozott valahol, hogy a könyv valaminek a folytatója, továbbfejlesztője. Ilyen könyv kétségtelenül az Új ember kovácsa is. Írója annak a pedagógus-típusnak a képviselője, amelybe többek között Pestalozzi és Rousseau is tartoznak; a mű maga egyenes folytatója Pestalozzi és Rousseau pedagógiai írásainak. Tehát a könyv éppen annyira tartozik a szépirodalomhoz, mint a pedagógiához. A történelem folyamán egy társadalmi osztály akkor, amikor még haladó, fejlődő irányt jelentett, nemcsak haladó tudományt, művészetet, irodalmat teremtett, de egy új író-típusnak is a megformálójává vált, amely foglalkozásában tudós, alkotó pedagógus, nemzedékek nevelője; vérében pedig író, művész, aki pedagógiai rendszerét magában az életben akarja szemléltetni, azt akarja bemutatni, hogy az új ember, akit úgy nevelünk, így és így fog cselekedni, ilyen és ilyen környezetben, vagy azt, hogy maga a nevelés folyamata az élettől nem elválasztható valami, hanem nevelési elvünkben az élet éppen olyan fontos tényező, mint az a többi, amit rendszerbe is foglalhatunk. Ilyen jellegű pedagógiai művet kettőt teremtett meg a feltörő és harcoló polgárság. Az egyik Pestalozzi »Lénárd és Gertrúd« című könyve, a másik Rousseau »Emile«-je; Rousseau képviselte talán a leghatározottabban az író-pedagógus típusát, műve a nevelés elméletében éppen olyan fontos állomás, mint írói és emberi fejlődésében. Utána a polgárság nem tudott hasonló alkotást adni. Kezdődik a pedagógiai rendszerek kora: elvont elmélkedések, levegőbenlógó rendszerek és elképzelések, üvegházban kitenyésztett gondolatok születnek. Ez a kor szülte azokat a műveket, amelyeket úgy ismerünk, mint pedagógiákat s amelyek alapján feltételezzük, hogy a pedagógiai tudomány tulajdonképpen felbonthatatlan és sokszor értelmetlen meghatározások szövevénye. Azonban, ha történeti sorrendben vizsgáljuk a pedagógia korszakalkotó műveit, ha tartalmi és műfaji tanulmányokat is végzünk, azt vesszük észre, hogy az igazi, haladó és alkotó pedagógiák nemcsak az élettel vannak összefüggésben, de szoros kapcsolatot tartanak az irodalommal is.

Az Új ember kovácsa folytatója annak a műnek, amit az Emile képvisel legmarkánsabban. Az Októberi Forradalommal nemcsak új társadalmi osztály vette át az uralmat, hanem az új társadalmi osztály eszméi, vágyai is új formákat öltöttek. Az egész gazdasági, társadalmi tevékenység, az egész szellemi élet új irányt vett, új gazdasági berendezés, új társadalmi rendszer kiépítésére irányult, új embert akart kovácsolni a régi helyébe. Makarenkó talán az első ember, aki hozzáfog a nehéz, de hálás feladat megvalósításához. Sok évi tevékenységének gyümölcse, szemlélődésének eredménye ez a könyv és benne egy új elveken alapuló, új módszerekből dolgozó neveléstudomány.

Nem feladata ennek a tanulmánynak, hogy Makarenkó pedagógiai nézeteit osztályozza. Nem akarja meghatározni, melyek azok a jellegzetességek; amelyek már a proletáriátus jellemvonásait őrzik és amelyeket a multból mentett át, mert hasznos szolgálatot tehetnek az új társadalom emberének nevelésében. Mindez a pedagógus dolga. De Makarenkó a szépirodalom is; egy könyvében sem tagadja meg az író, minden értékezésének háttérében ott van a való élet, könyvbe kínálgató, megörökíthető, jellemző példával. Minden írása pedagógia és minden írása szépirodalmi olvasmány is; főműve pedig egyenesen azt az alcímet viseli: »pedagógiai hősköltemény«.

Valóban a könyv hősköltemény prózában, de tele költésszettel és tele művészi erővel írt oldalakkal. Tartalmát nehéz lenne elmesélni. Főhőse kettő van: a telep és annak vezetője, maga az író, Makarenkó. Szemünk előtt alakul meg a telep, megjelennek az első csavargók, a polgárháború ideje alatt termelt fiatal bűnözők, nevelők, parasztok, hivatalnokok. De talán legérdekesebb maga a szovjet élet, amelyet ábrázol és benne Makarenkó, aki új eszméivel, forradalmi optimizmusával egyedül küzd a bürokratizálódásnak indult állami apparátussal. Mennyi alak, mennyi mesterien megrajzolt gyerekportré, amelyekben egy új eddig teljesen kiaknázatlan és megíratlan gyermektélektan is rejtőzik; aztán milyen művészi és milyen egyszerű eszközökkel rajzolja meg Kalina Ivánovicsot, a felnőtteket, akik annyira megszerették ezt a gyermekországot, hogy nem tudnak elválni tőle, akik megízlelték az építés és a közös munka minden örömét. Kiemelkedik a sok arckép közül Zadorové, Buruné, Taranyecé és egy kép felejthetetlenül az olvasó emlékezetébe vésődik, az aratásé, az első termés betakarításáé, amelyet már teljesen közös munkájuknak, erőfeszítéseiknek köszönhetnek. Ebben a leírásban olyan magasságokat ér el Makarenkó, olyan művészi ábrázolást és emelkedettséget mutat, hogy önkéntelenül Gorki jut eszünkbe, meleg emberi szeretetével. Gorki láthatatlanul ott van az egész műben, szelleme nemcsak a Telepesek életére gyakorol átalakító hatást, hanem az íróra is áldásosan hatott. Valahogyan Makarenkó egész működésén, egész pedagógiáján ott van a gorkii vonás, az a meghamisíthatatlan gorkii derű és szeretet minden iránt, ami az emberrel kapcsolatos. Az Új ember kovácsát bátran oda-tehetjük Gorki művei mellé, bizonyosan Gorki is a magáénak vallaná, annyira át van itatva szellemével ez a könyv. Valószínűleg nem lenne nehéz kimutatni, azokat a hatásokat sem, amelyek sokszor befolyást gyakorolnak Makarenkó világszemléletére, neveléstudományi elveire, különös és utánozhatatlan viszonyára az emberek iránt, alkotó művészetére. Gorki

a szovjet életre olyan hatást gyakorolt, mint századokkal előbb Dante az olasz irodalomra. A szovjet irodalom kétségtelenül még máig sem mentes ettől a hatástól. Makarenkó, azok közé az írók közé tartozik, akikre ez a hatás nem volt gátló, akikben felszabadította az erőket, akiket alkotásra ösztönzött.

A könyv a közösségi munka nevelőhatását példázza éppen úgy, ahogy az Emile a természetes nevelését. Makarenkó nemcsak új, haladó pedagógiával ajándékozta meg a proletáriátust, de éppen ezzel az új pedagógiájával folytatójává, letéteményesévé vált egy örökségnek, amelynek sáfára többek között Rousseau is volt. A szovjet kritika szerette kihangsúlyozni, hogy Makarenkó az orosz pedagógia, az orosz neveléstudomány folytatója. Annak is, de méginkább azoknak, akik a nevelést egy-egy nagy lépéssel előbbre vitték. Makarenkó jelentőségének a lebecsülése lenne, ha csak orosz pedagógusnak tekintenénk. Jelentősége messze túlnyúlik népének korlátain és belekapcsolódik egy fejlődési láncba, amelynek egyelőre még ő az utolsó képviselője.

Műve ugyanakkor társadalmi és politikai tett is. A szovjet társadalomnak, bürokratikus közigazgatási rendszerének eddig még legélesebb kritikáját is jelenti. Olyan merészen nyúl a témához, mint Solohov néhány írásában. Emberei, társadalmi háttere és saját magának emberi magatartása mind az igazi művészet, a haladó gondolkodót és nevelőt jelentik. Nevelési rendszere nem dogma; a könyv azt a kovácsműhelyt ábrázolja, amelyben új emberek születnek és új neveléstudományi elvek, új tudományos rendszerek kovácsolódnak.

Bori Imre